

ISBN 978-86-82873-21-1

**ЗБОРНИК ИНСТИТУТА
ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
I**

**ПОСВЕЋЕНО ДР ДРАГУ ЋУПИЋУ
ПОВОДОМ 75-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА**

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома,
дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, др Стана Ристић,
научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:
Срето Танасић

БЕОГРАД
2008

ISBN 978-86-82873-21-1
УДК 811.163.41(497.16)'282.3
811.163.41(497.16)'367
2008.

РАДА СТИЈОВИЋ, Београд

УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У ДАНАШЊЕМ ГОВОРУ БЈЕЛОПАВЛИЋА

У раду је дат преглед ситуација у којима се чува инфинитив у говору Бјелопавлића, делу зетско-сјеничког дијалекта. Он се најбоље чува, и то у великој мери, у футуру првом, у реченицама с одричном императивном речцом *немо(те)*, као и у безличним конструкцијама с прилошким предикатом. Често се јавља и као допуна семантички и синтаксички непотпуних глагола.

Кључне речи: Бјелопавлићи, инфинитив, *да*-конструкција, глаголи непотпуног значења, футур први, императивне реченице, изјавне и намерне реченице.

1. У XXIII књизи Српског дијалектолошког зборника објављена је студија Драга Ћупића о говору Бјелопавлића, племена и области на западу Црне Горе – југоисточно од Никшића и северозападно од Подгорице (Ћупић 1977). Као што је уобичајено у нашој дијалектолошкој литератури, Д. Ћупић је највише пажње посветио фонетици и морфологији, а о акценту и синтакси је дао довољно података да се добије солидан увид у ове језичке области. У одељку о глаголима већ сам назив „Из синтаксе глагола“ говори о томе да је аутор оставио простора и за даља истраживања.

Нас је интересовао проблем инфинитива. Д. Ћупић износи начелан став да „овај облик у говору Бјелопавлића има употребу углавном као и у нашем стандардном језику“ и да је у „у овом говору нешто ређа употреба инфинитива у допунској функцији него у неким другим црногорским говорима, на примјер у црмничком“ (Ћупић 1977, 162). Ми смо настојали да на основу материјала коју доноси поменута студија утврдимо у којој се то мери и у којим ситуацијама у говору Бјелопавлића сачувао инфинитив као стара словенска категорија, односно у којим га је ситуацијама потиснула *ga*-конструкција као изразити прогресивни балканизам.

Говор Бјелопавлића припада зетско-сјеничком дијалекту (Ивић 1999, 305).¹ У њему се инфинитив јавља доследно без крајњег *-и*: *кòйаӣ, с̄ӣ-ја̄ӣ, ӣòнуӣ; ӣд̄ћ, ӣс̄ӣћ, л̄ћ*. Глаголи на *-сӣ*, у складу са судбином финалних сугласничких група у овом говору, губе и крајње *ӣ*: *ӣр̄ѝс, м̄ѝс, ӣл̄ѝс* (Ћупић 1977, 89). Глаголи на *-ћ(и)* јављају се понекад и с крајњим *-ј* уместо *-ћ*: *ӣòј, гòј, ӣрòј* (Ћупић 1977, 48).

2. У говору Бјелопавлића инфинитив се често јавља као допуна *семантички* и *синтаксички нејошћуних илаола* у функцији другог дела сложеног предиката. У овој позицији се јавља и конструкција *га* + презент.

а) Модални глаголи

Глагол *шћет* (хтети)

У *јошћуној конструкцији* овај глагол је модалан само у пуној, наглашеној форми (краћа, енклитичка форма користи се само за грађење футура). Као зависна допуна глагола *ићей̄* јављају се оба синтаксичка модела, која се налазе у односу факултативне дистрибуције. Нешто је више потврда за *га*-конструкцију.

Примери:

Òħā нѝшто *га ӣӣ* на̄иòм̄ен̄ѝм. *Òħā* *га ӣг̄ѝм* ӯ Гра̄д. М̄ӣ ðħемо *га ӣри-с̄ӣӯӣмо* господ̄ару. *Ѓāū* *га ӣиòб̄ӣј̄ӯ*. *Ѓ̄ѝли с̄у* *га* *га н̄òс̄ѝ* ӯ хел̄ӣу. Ни др̄ӯ-г̄ӣ нӣѝсӯ *ħ̄ѝли* *га ӣл̄а̄ħау*. *Ѓāiū* *га на̄ӣр̄в̄ѝ* он̄ӯ вòду. *Ѓāiū* још до грани-ц̄ѝ *га ӣӣ ħ̄ѝрају*.

Òħāише *гòħ*, нò *га* не п̄уш̄т̄ӣше. *Òħā* с̄ӯтра ðра̄ӣ. *Òӣѝ* онӣ *гòħ*, нò још нӣѝсӯ на̄шли пр̄ѝвòз. *Шħ̄ѝли с̄у ӣòј*. Да е *ић̄ѝла* óħе ðс̄ӣа̄ӣ.

Када су у питању *неиране конструкције*, у начелу важи познато правило да опозиција између инфинитива и *га*-конструкције сигнализује разлику између футурског и волунтативног значења (*Н̄ѝħе ӣл̄а̄ħаӣ / Н̄ѝħе* *га ӣл̄а̄ħау*). Та граница се, међутим, не може увек прецизно повући.

Примери:

В̄ид̄ӣ у, али *н̄ѝħе* *га* ӯ ӣӯш̄ӣӣ. *Н̄ѝħе* *га* уч̄ѝ. *Н̄ѝош̄ѝ* *га* ӣмаӯ нò по јѝд-но и по дв̄ѝ ħ̄ѝц̄ѝ. *Н̄ѝош̄ѝ* ов̄а ħ̄ѝца да сл̄ӯшаӯ нӣкòга. *Н̄ѝħе* *га ӣл̄а̄ħау* ара̄ч. *Н̄ѝħе* *га* сл̄ӯшаӯ.

Ј̄а̄ *н̄ѝħу* ðӣӣ за т̄ӯħӣѝем рач̄ӯном. *Н̄ѝħӯ* те ч̄ѝк̄а̄ӣ мимо в̄ѝчери. *Н̄ѝħӯ* ти *гон̄ӣѝӣ* нӣшта. *Н̄ѝħӯ* ти и *ӣр̄а̄ж̄ӣӣ* до ӯочи Ѓ̄ур̄ħевадн̄ѝ. *Н̄ѝħӯ* ти *га в̄р̄ӣа̄ӣ* пр̄ӣѝе з̄им̄ѝ. Ј̄а̄ *н̄ѝħу* ч̄ѝк̄а̄ӣ т̄а ӯговòр, ј̄а ħу пр̄ӣјед, к̄аж̄ѝ, уд̄ар̄ӣт.

¹ Северозападни део Бјелопавлића (западни Вражегрмци) „има претежно херцеговачку акцентуацију“, али, по „осталим језичким особинама ове двије зоне су углавном јединствене“ (Ћупић 1977, 64).

Ема га *нѣј осѣйвѣиѣ*? *Нѣће* ве *ѣмаѣ* кô дочѣкât. Нѣко до нѣга *нѣће дôћ*. *Нѣј ѣрôј* рáзред. *Нѣј* ти мѣне *вâрâѣ*. Пошâ би ðн, ама се боѣ е га *нѣће ѣрѣмиѣ*. Нѣко га нѣкад за тô *нѣће ѣѣшâѣ*. *Нѣће* онâкав нѣгђе *сѣѣѣ*. *Нѣће* ни се *размѣнуѣ* што се *нѣћемо ѣдбиѣ*. *Нѣће* ти *ѣрôј* што *нѣћеш огѣвâрâѣ*. *Нѣће* ни јѣдан *дôћ*. *Нѣће* га, дâко, *уфâѣѣѣ*. Отоленакѣ *нѣћемо* нѣшта у кѣћу *убачѣвâѣ*. *Нѣћемо*, боѣм се, *мôћ* прегâзѣт Зѣту. Нѣкад *нѣћемо ѣрежâѣѣ* за Јôшом. *Нѣћемо ðѣѣ* док не крѣнѣш с нâма. *Нѣћешѣ* *мôј* тô пôт снѣгѣом учѣѣт.

У упитној конструкцији забележен је инфинитив: *Ôли* дâнас *рâқиѣ*? *Ôли* се *дѣзâѣ*? *Ôли* га *донѣѣѣ*? *Ôше* ли *нôсиѣ* што за пѣт? *Ôше* ли *ðѣѣ*? *Ôли* *ðқиѣ* у Загâрaч? *Ôћеш* ли *ѣмѣѣѣ* сâм пôћ?

Глагол **моћ** (моћи)

Као допуна глагола *моћ* јављају се оба синтаксичка модела, али је овде инфинитив чешћи. Нисмо уочили да зависна допуна уноси разлику у значење исказа.²

Примери:

Не мôју ðѣѣ док не јâвѣ. *Не мôју ѣогнôсиѣ* ѣе ме свѣ вâрâ. *Не мôже* овô *ѣдқић* нѣко нâко Мѣловâн. *Не мôже* се онудѣѣ *ѣрôј* по глѣбу. *Нѣћемо*, боѣм се, *мôћ ѣреѣзâѣѣ* Зѣту. *Нѣћешѣ* *мôј* тô пôт снѣгѣом учѣѣѣѣ. *Мôже* ôј по тѣтки *дôћ*. *Моѣ* ли *дôј* по онôј кѣши и вѣѣтру? По тѣ циѣѣну ти га *не мôју дâѣ*. Нѣѣ се *мôѣ* *дѣћ* испо Турчѣна. Проз нѣне зѣбе нѣшта *не мож чѣѣ*. Удâрѣли Тѣрци сâ Спѣжа, пâ *не мош ôка оѣвôриѣ*. *Мôжеѣѣ*, у име тôгâ, свѣ *зâѣâѣѣѣ*. *Мôш* ли *ѣрôј*? *Мôш* ли *сâј*?

Код испѣта ѣâк *мôже* *га* се *избѣзѣмѣ*. Чôк коѣ рâдѣ *мôже* *и* *га* *зâрâдѣ*. Изглѣдâ, тѣн *мôже* *га* *бѣдне* нѣшто.

Глагол **морат**

Уз глагол *морâѣ* такође стоје оба синтаксичка модела, која су у наведеном материјалу подједнако заступљена.

Примери:

Мôрâ е *ðѣѣ* за тѣћôм вôљôм. *Мôрау* се *ѣѣћѣрâѣ* крâве. *Мôрâмо сѣѣѣ* зâ дâна. Љѣтôс нѣмо *мôрâѣ ѣрекрѣвâѣѣ* кѣћу. *Мôрâм ѣдô* у бôлнѣцу да вѣдѣм Вѣдâка. Ови стâрѣшина ... рѣкâ да *мôрау ѣлâћâѣ*.

Мôрау те змѣѣе коѣ се сâктѣ *га ѣмау* злâто. Јâ сам *мôрâ* стâлно *га извѣѣшѣѣѣ*. *Не мôрам* кѣпус *га ѣоѣѣм*. *Мôрâћеш* *га учѣѣ* циѣѣло љѣто.

² О семантичким разликама између глагола овога типа који долазе с инфинитивом и глагола уз које стоји конструкција *га* +презент *расправљало* се доста у нашој лингвистичкој литератури. Мишљѣња у вези с тим су подељена. Уп.: Стевановић 1935, 282–288; Стевановић 1953, 85–102; Брозовић 1953, 13–18; Кравар 1953, 43–47.

Глагол **требат**

У безличним реченицама глагол *їребайї* допуњава се углавном глаголом у инфинитиву.

Примери:

Код женидбѣ *не їрѣбā їїїайї*. Кот косїдбѣ *їрѣбā уїрāбїїї* што вїше. Кот чўвāња *їрѣбā їāзїїї* да се не поārā. *Трѣбā оdиїї* ў дрва. *Трѣбā dиїї*. *Трѣбā онō кdсїїї*. *Трѣбāїе їdкрїїї* онї стdг, е ħе кїша. *Трѣбā* им рѣħ. *Трѣба унїїей* онї дувāн. *Трѣбā угāрїїї* у средину. *Трѣбā їdбљеħ* dо-лѣ.

Трѣбā да се їдѣ. *Трѣбā да се кdсї*.

Ако реченица није безлична, управни глагол захтева допуна с конструкцијом *да* + презент, која обавештава директно о вршиоцу радње.

Примери:

Трѣбā да їomāжїш мајци. *Трѣбā да у (је) їїїљѣм*.

У следећем примеру овај глагол је употребљен у личном глаголском облику и за допуна има конструкцију с презентом: *И їрѣбāїїе да ħе їāзїїїе*.

Глагол **смљет** (смети)

Уз овај глагол обичнија је допуна у инфинитиву, али је забележена и *да*-конструкција.

Примери:

Не смїїѣм їа їўїїїайї сāмoгa да їдѣ. Оħѣн се *не смїїе* нїшта рѣħ. *Не смїїеш крѣїайї* докле ти не порўчѣ. *Не смљѣше їжљеħ*. У Горицу *не смїїу їўїїїайї* стdку. *Њїїе смљѣла* свā вoјска ўљеħ, кd знā шта мdже бїт. *Нѣїеш то смљѣїї учїїїей*.

А нāши официїри нарѣдїли да ми *не смїїемо да їўцāмо*. Гїнў љўди окd нас, али зāлўду – *не смїїемо да їўцāмо*.

б) Инфинитив и *да*-конструкција забележени су и као допуна **фазним глаголима**. Д. Ћупић, међутим, истиче да је у овој ситуацији инфинитив реткост.

Примери:

Пресїїала је и да їїѣ. *Пdчѣ да їлāчѣ*.

Пdчѣ їлāкāїї ка dбħdсмо. *Oвце се їочїїњў бљāїїїїї* окd Пdклāда.

3. У **фуїїуру їрвом** инфинитив има апсолутну предност над *да*-конструкцијом.³

³ Ово је позиција у којој се инфинитив најбоље чува и у другим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Уп.: Милетић 1940, 351–352; Стијовић 2007, 881, Пижурица 1981, 169.

Примери:

Он ће свакџме ђаку *идмоћ*. Прѣд зѣму *ћу му ѣ куѣиѣи*. Пред мајкџм *ћеш ми тџ казати*. Вљѣчно *ћемо ѣуидвати* зџ тобџм. О Божѣћу *ћу ти вратиѣи*. О вама *ће се ѣљѣвати* ѣз гусле. Про шѣму *ће биѣи* наљеше. Под онџ брџо *ѣѣ сѣиѣи*. *Ўши ћу ти искус*. Зџједно *ћемо ѣџ*. Оће *ће ти би* дџбро.

Мјѣвѣсмо е ће га ѣмрѣ.

Ако главни део двочланог глаголског облика долази испред енклитичког облика помоћног глагола, инфинитив је једино могућ.

Примери:

Пџћемо до њѣга. *Дџћу* бѣз ако ме што спрѣјечѣ. *Дџћу* на Бџжић. *Дџћу* о Пѣткџвуднѣ. *Дџћу* ти о слави, ја ти јѣмац. *Дџѣиѣ* окџ Прѣвџга маја. *Задрѣсѣће се* оће окџ дѣсе данѣ. *Послаћу* ти га к прѣзнику. Пѣњѣ се онџ диѣте уза стѣбе, неја *ѣѣиће*. *Чѣкаћу* те до на љето. *Рѣнићемо* га до на прољѣће. *Умрѣћеће* код онѣкѣ фамѣлиѣѣ.

4. а) У *императивним реченицама* с одричним императивном речцом *немо*, *немоѣе* функционишу оба синтаксичка модела, с тим што је допуна с инфинитивом чешћа.

Немоѣе ѣзѣиѣ шенѣцу. *Немоѣе* ни га *ѣљѣѣи* прије јѣсени. *Немоџ-*мо се *заварѣвати* имаћем. *Немоѣе ѣџзѣиѣ* (каснити).

Немџ га га такџ *ѣѣѣи*.

б) Када се императив гради уз помоћ узвика *ајде*, *ајмо* и сл. допунски глагол је у облику *га*-конструкције:

Ајѣе ви својѣма кућама, *га се ѣдѣѣе* са својѣјѣма дџма. *Ајде га се сликамо* зџједно.

5. а) Инфинитив се јавља у *безличним конструкијама* које у предикату имају лексеме *лако*, *ѣешко*, *ружно* и сл.:

Тѣшкџ е ѣѣиѣ. Тѣн је вѣзда *било ѣѣшко жѣвљѣи*. *Тѣшкџ је било зараѣиѣи*. По Тѣрцима *је било ѣѣшко жѣвљѣи*. *Нѣје лако раѣиѣи*. *Рѣжно је ѣреѣрѣвати*. *Нѣјѣиѣе би било га не ѣдѣиѣе*.

б) Ако је *ѣравни део реченичне конструкије безличан*, допуна је у облику изричне реченице, јер у овом случају допуна експлицира вршиоца радње.

Примери:

Врѣмѣ је било га му се тџ једнџм *рѣчѣ*. Некѣ послџве *не ваља га раѣиѣи* нећѣљџм.

в) Инфинитив је ипак могућ у реченичним конструкијама у којима је носилац стања у облику датива или акузатива: *Ваљѣло би ѣи ѣмаѣи* маџо земљѣ џѣен. *Тѣшкџ ми ѣѣ ѣѣвѣс*.

6. а) Као допуна *глагола крећанња* углавном се јавља намерна реченица.

Примери:

Бўба је *ошшицџ да њрдси* њевдјку. Бїо сам *кренуо да њишам* за Нова. Нијесмо мї *додли да њдџмо да седїмо* кот кўћџ нб да *њдџмо да рџишмо!* *Одох* у задругу *да кўиш* мало брџшна. *Сџдо да му исїричџм*. Из Котџра смо *додли* на Цетїње *да њрисишїшмо* господџру.

б) Инфинитив алтернира с изричном реченицом као допуна *групних њунозначних глагола*.

Примери:

Знџу да крчџ и *да набачїшїш*, а *да мињџу не знџу*. *Јџ ти не знџм* дџбро *їричџш*. *Тб ти не знџм* *кџзџш* кџд. *Трџжш да њїџ*. Нџко ме *їдзџа* о *пџндџн* *да исџљџџџм*.

7. У говору Бјелопавлића не јављају се *аналишичке конструкције с инфинитивом и њредлоџом за* (*за вљероват, *за понет и сл.). Овде је: *Што њмџ да се изїџџ*. *Їмџ* ли шта у овџ кўћу *да се њошїџџ* (Ћупић 1977, 162).

Не јављају се ни *модални изрази* типа: *џако реџи, боље реџи и сл.* Каже се: *џџкџ да кџжџм* и сл. (Ћупић 1977, 163).

8. Као што се из изложеног види, инфинитив се у говору Бјелопавлића најбоље чува у *футуру I*. Ту он има апсолутну предност над *да-*конструкциџом (Под онџ брџдо *џџ сїшїш*. Заједно *њемо њџџ*. Ретко: *Мџџџ-смо е џџ да њмрџ*.)

Инфинитив је чест њ као семантичка и синтаксичка допуна *модалних глагола* у функцији другог дела сложеног предиката (*Не мџџу дџш*. *Мџрџмо сїшїш* за дџна. *Не смїџџм џџ њшїшџш сџмџџа*). У овом случају он може бити замењен *да-*конструкциџом, с којом се налази у односу факултативне дистрибуције, осим код негираних реченица с глаголом *џњет* (у којима опозиција између инфинитива и *да-*конструкције сигнализује разлику између *футурског* и *волунтативног* значења: *Неџше да учџ*. Нїкад *нењемо њрежџлїш* за *Јџшом*).

У *императивним реченицама* с одричном императивном речцом *не-*мо(те) такође је честа допуна с инфинитивом (*Немџџе њџшїш* шенїцу), мада функционише и други синтаксички модел (*Немџ да га такџ џџчџш*).

С инфинитивом долазе и *безличне конструкције* које у предикату имају лексема: *лако, тешко, ружно* и сл. (*Тџшкџ е њчїш*. *Нїџе лџко рџдїш*).

Стање у говору Бјелопавлића у вези са инфинитивом врло је блиско стању у говору Васојевића, с тим што се у Васојевићима налази нешто више ситуација у којима се чува инфинитив (Стијовић 2007, 884–885).

Ово је још једна црта која ова два говора чини врло блиским, односно најсроднијим у оквиру зетско-сјеничког дијалекта.

ЛИТЕРАТУРА

- Брозовић 1953: Д. Брозовић, *О вриједности инфинитива и презента с везником „да“*. – Језик, Загреб, 1953/4, књ. II, св. 1.
- Ивић 1999: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1999, књ. XLII.
- Кравар 1953: М. Кравар, *О 'разлици' између инфинитива и везе да + презент*. – Језик, Загреб, 1953/4, књ. II, св. 2, 43–47 и св. 3.
- Милетић 1940: Бранко Милетић, *Црмнички говор*. – Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. IX.
- Пижурица 1981: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*. – Титоград (ЦАНУ. Посебна издања, књ. 12. Одјељење умјетности, књ. 2, 1981).
- Стевановић 1935: М. Стевановић, *Инфинитив и свезица „да“ са презентом*. – Наш језик, Београд, 1935, књ. III, св. 9–10.
- Стевановић 1953: М. Стевановић, *Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом „да“*. – Наш језик, Београд, 1953, књ. V, св. 3–4.
- СТИЈОВИЋ 2007: Рада Стијовић, *Прилог познавању употребе инфинитива у данашњем говору Васојевића*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 2007, књ. XLII, 875–885.
- Ћупић 1977: Драго Ћупић, *Говор Бјелопавлића*. – Српски дијалектолошки зборник, 1977, књ. XXIII.

Рада Стијовић

УПОТРЕБЛЕНИЕ ИНФИНИТИВА В ГОВОРЕ БЕЛОПАВЛИЧЕЙ

Резюме

В настоящей работе речь идет о ситуациях в которых сохраняется инфинитив и о ситуациях в которых он заменяется конструкцией *да+настоящее время* в говоре Белопавличей. Этот говор входит в состав зетско-сјеничког диалекта.

Инфинитив часто встречается в футуре I (Зједно *ћемо њој*), потом в конструкции с модальными глаголами, с лексемами *лако*, *тешко*, *ружно* итд. (*Тешко е учић*. *Ње лако радић*) и в императивных конструкциях с отрицательной частицей *немо(те)* (*Немоће њазић* шенџу).

В некоторых случаях конструкция *да+настоящее время* встречается чаще чем в остальных зетско-сјеничских говорах.